

ВЕЛИКИЙ ШОЛЕС – НОВЕ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ НИЖНЬОГО ПАЛЕОЛІТУ НА ЗАКАРПАТТІ (РЕЗУЛЬТАТИ ПАЛЕОПЕДОЛОГІЧНИХ ТА АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Жанна Матвіїшина¹, Сергій Рижов², Сергій Кармазиненко¹

¹*Інститут географії НАНУ*

²*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

В статті подаються результати палеогеографічних та археологічних досліджень нового нижньопалеолітичного місцезнаходження Великий Шолес на Закарпатті. В результаті попередніх робіт були виявлені літологічні нашарування кайназою та алювіальні накопичення зі слідами діяльності давньої людини. Залишки діяльності давніх мешканців Карпат представлені у вигляді різноманітних масивних рублячих та оброблених предметів, вироблених з гальки та вулканічного скла (ріоліту). Типологічні характеристики артефактів вказують на достатньо давній вік цих знахідок.

Ключові слова: нижній палеоліт, палеопедагогічні дослідження, археологічні дослідження, Великий Шолес.

Місцезнаходження Великий Шолес було відкрите С.М.Рижовим, П.О.Левчуком і С.П.Кармазиненком в липні 2014 року під час комплексних археологічних і палеогеографічних досліджень плейстоценових і пліоценових відкладів на багат шаровій палеолітичній стоянці Малий Раковець IV на Закарпатті. Нові артефакти було виявлено на південних околицях села Великий Раковець Іршавського району (Рис.1, 2) в межах хребта Великий Шолес Вигорлат-Гутинського вулканічного пасма. В кар'єрі по видобуванню туфів на поверхні одного з природних майданчиків (280м над рівнем моря) були зібрані кам'яні вироби нижньопалеолітичного часу. Більшість артефактів було виготовлено з ріоліту, кварцевого пісковика і кварциту. Попередні результати цих робіт були опубліковані у 2015 році (Рижов, Кармазиненко, Ryzhov, Karmazinenko, 2015).

Загальна характеристика (рельєф, тектоніка, геологія, геоморфологія, клімат, ландшафти), історія досліджень (геологічних, геоморфологічних, палеогеографічних, археологічних) антропогенових і більш давніх відкладів, а також палеогеографічні обстановки на території Закарпаття в до антропогеновий і четвертинний часи детально висвітлені в узагальнюючій статті авторів (Матвіїшина, Кармазиненко, Matviyishina, Karmazinenko, 2015).

Палеогеографи (Ж.М.Матвіїшина, С.П.Кармазиненко) і археологи (С.М.Рижов) вже мають значний 10-річний досвід співпраці на багат шаровій палеолітичній стоянці Малий Раковець IV на Закарпатті. Результати цих досліджень неодноразово висвітлювалися у монографіях і статтях (Кармазиненко, 2013; Матвіїшина та ін., 2011, 2012; Матвіїшина, Кармазиненко, 2015, 2016; Матвіїшина, Кармазиненко, Matviyishina, Karmazinenko, 2015; Рижов, 1998, 2003; Рижов, 1999; Рижов и др., 2009; Рижов, Кармазиненко,

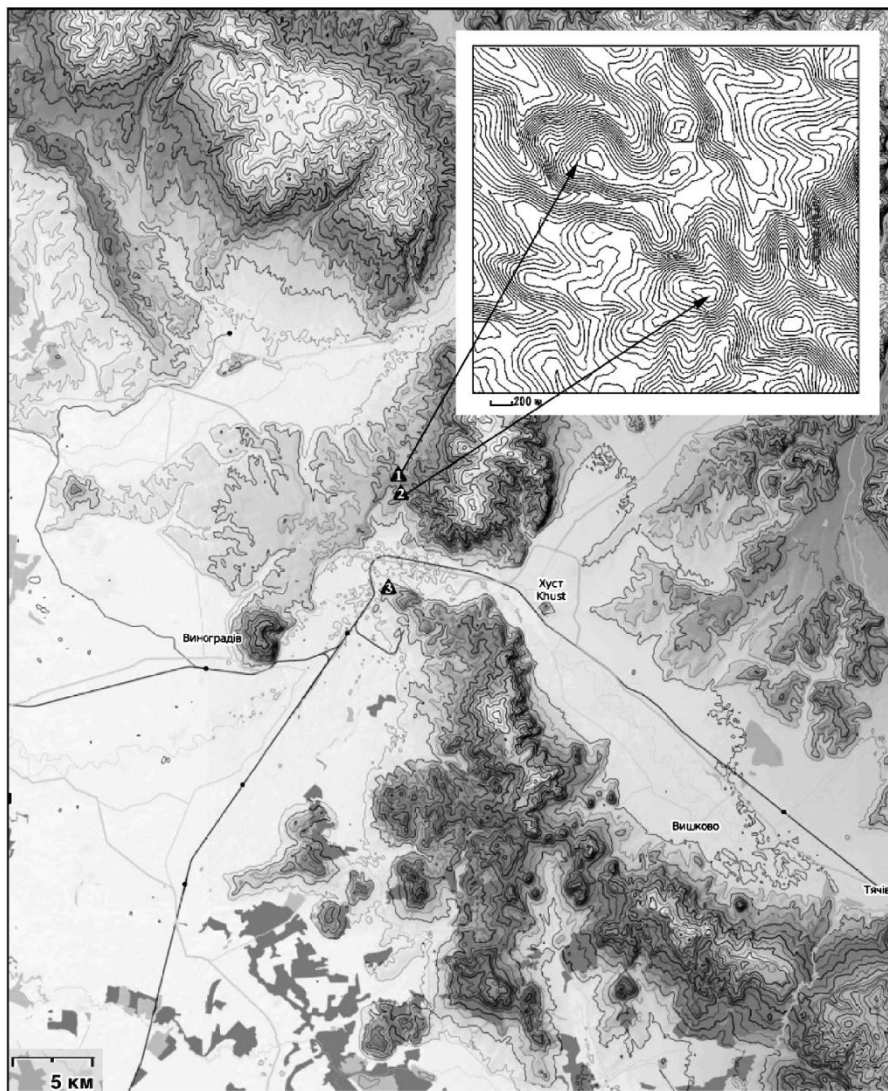

Рис.1. Топографічне розташування палеолітичних місцезнаходжень в районі сіл Малий та Великий Раковець Іршавського району Закарпатської області. Стоянка Малий Раковець IV – 1; місцезнаходження Великий Шолес – 2; стоянка Королево – 3

Ryzhov, Karmazinenko 2015; Рыжов и др., Ryzhov et al., 2015; Степанчук та ін., 2013; Ryzhov, 2014; та ін.).

У липні 2015 року під час роботи експедиції, яку очолював доцент кафедри археології та музеєзнавства КНУ імені Тараса Шевченка С.М.Рижов, були проведені археологічні дослідження даного місцезнаходження із залученням спеціалістів геологів (Ю.М.Веклич), палеогеографів (Ж.М.Матвіїшина, С.П.Кармазиненко), геофізиків (К.М.Бондар). Роботи проводилися в районі урочища Гукало (хребет Великий Шолес), де розташовувався туфовий кар'єр. Урочище Гукало протягується від урочища Сасво на західних окраїнах с. Малий

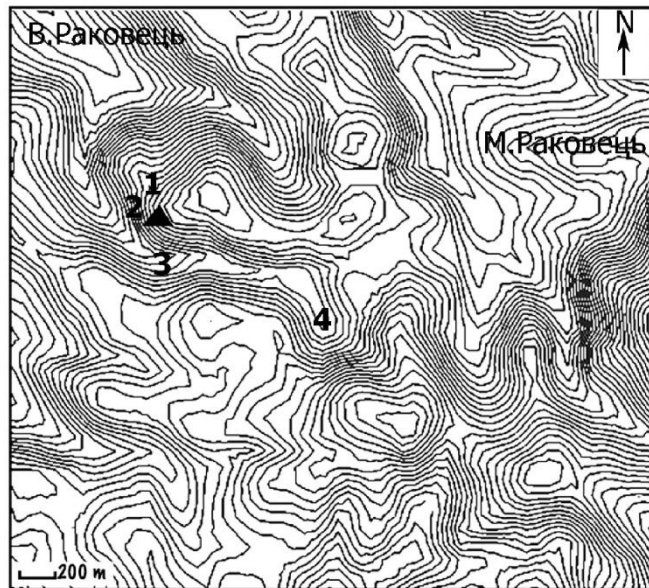

Рис.2. Розташування місцезнаходження Великий Шолес. 1 – туфовий кар’єр; 2 – місцезнаходження Великий Шолес; 3 – урочище Гукало; 4 – урочище Сасво

Раковець і проходить в північно-західному напрямку (1км) до найближчих хат с. Великий Раковець. Туфовий кар’єр припинив роботи 10 років тому. Кар’єр розташований на середньому рівні між низькими і вододільними долинами. Найвища точка урочища 305 м, висотні відмітки в нижній частині кар’єру – 278 м. Потужність розроблених туфових порід – 18 м.

У ході обстеження східної частини кар’єру нами було закладено 8 розчинок і 1 шурф (рис. 3, 4) для проведення різного роду археологічних і палеогеографічних робіт. Палеопедологічні дослідження насамперед полягали у вивченні, як морфологічних (забарвлення, структура, гранулометричний склад, вологість, новоутворення, включення, перехід між горизонтами, межа) так і мікроморфологічних (скелет, плазма, колір, агрегованість, пористість, органічна і глиниста частини, мінеральний скелет, новоутворення, мікроструктура) особливостей давніх ґрунтів і відкладів (Методика ..., 1979; Матвишина, 1982; Кармазиненко, 2010; Просторово-часова ..., 2010).

У верхній частині кар’єру геологічні верстви досить тріщинуваті і складаються з туфових ріолітових валунів, блоків, валунчиків, вулканічних брекчій, гравію кварцевих та кварцитових галечників. На окремих ділянках наявний піщано-суглинковий сірувато-буруватий матеріал. При візуальному спостереженні загальна потужність цих нашарувань над туфами до 1,5м.

Вулкано-кластична та валунно-галечникові товщі над суцільними туфами прослідковуються до верхівки правого борту урочища. У ній, в 10м на схід від бортику кар’єру, було виявлено один викопний ґрунт (зачистка № 2), а вище розташовувалися шари гальки в бурому, червоно-бурому матеріалі (зачистки №7, 8).

За 30 м вище по схилу на схід від кар’єрної бровки (275 м над рівнем моря), на рівній площадці поверхні (295 м н.р.м.) були простежені шари з великою

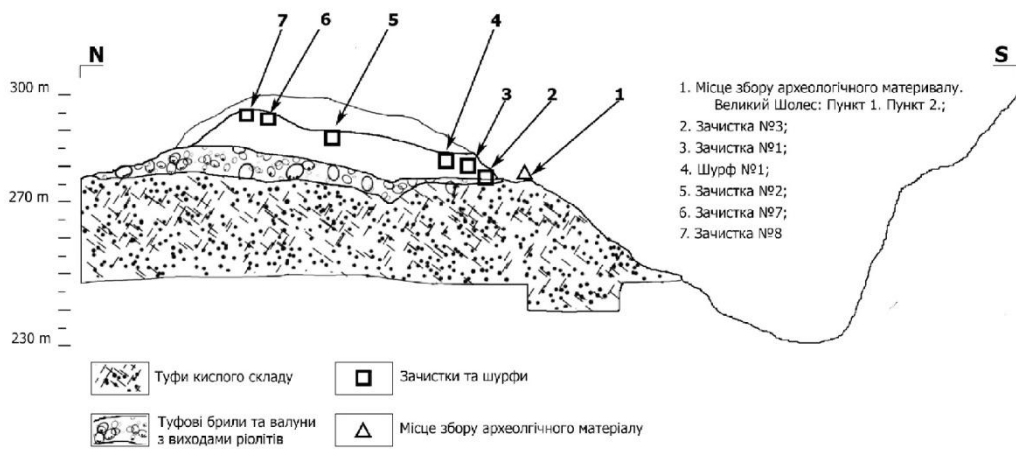

Рис. 3. Схематичний геологічний профіль Великораковецького туфового кар'єру. Розташування основних об'єктів дослідження на місцезнаходженні Великий Шолес

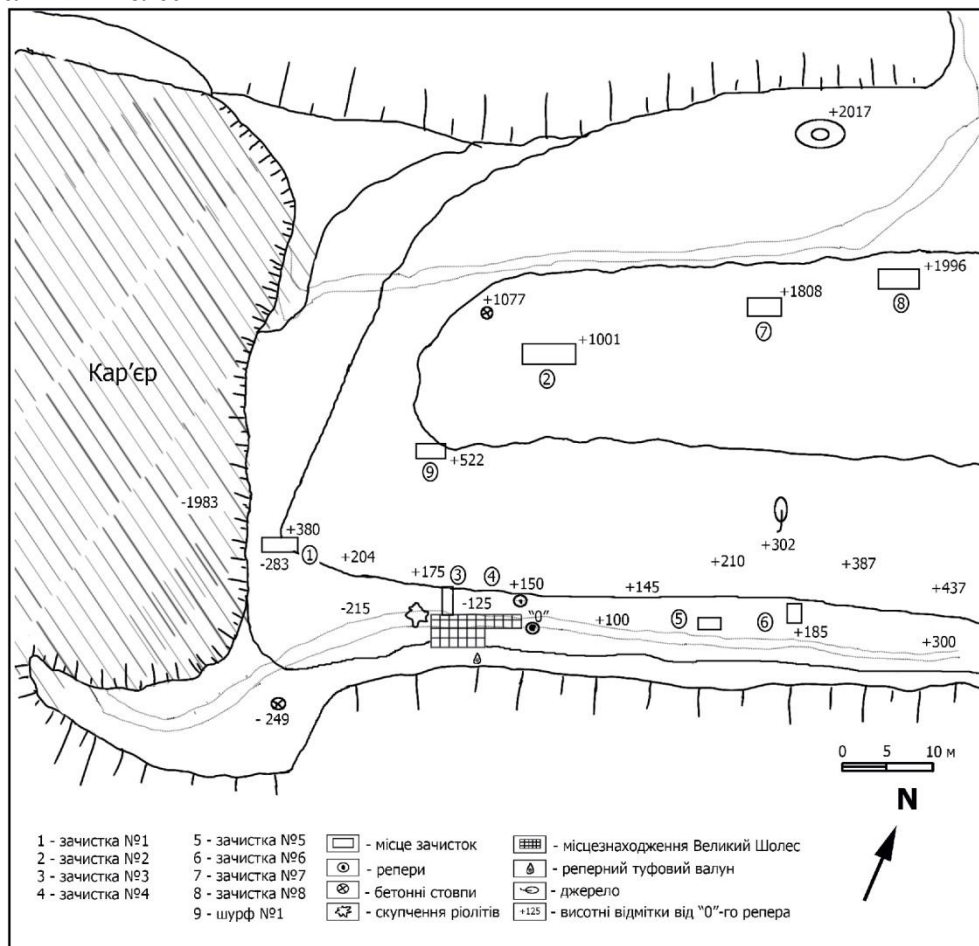

Рис. 4. Топографічна схема розташування об'єктів археологічних розвідок в районі Великораковецького туфового кар'єру

кількістю валунчиків різноманітного складу (1-10-20 см в діаметрі) в піщано-суглинковому червоно-бурому матеріалі. В приповерхневій частині урочища (зачистки № 7, 8) потужність галькових нашарувань складає 3-4 м в глибину. Крупніші валунчики (від 7 до 20 см в діаметрі) знаходилися в нижній частині зачисток, а нашарування дрібнішої гальки (1-4 см в діаметрі) – у приповерхневій зоні під тонким дерновим шаром.

Представлені галькові нашарування знаходяться на поверхні вододілу, який прорізається тектонічними лініями розломів з водотоками. Континентальними річковими відкладами їх назвати важко, тому що немає пояснень формування алювіальних шарів на такій висоті. Скоріше за все – це алювій або галечники прибережної зони давнього моря, що винесені на таку висоту тектонічними рухами при гороутворенні у зв'язку з вулканічною діяльністю.

На поверхні вододілу і більш пологих схилах ця галька з пірокластичним матеріалом перекривається сучасним дерновим ґрунтом, що формується на легких суглинках, що включають в тому числі матеріал, що утворився при переробці, розвіюванні і перевідкладенні туфів, що здійснювалося значно пізніше від часу утворення останніх. Таким чином, майже від поверхні вододілу до шарів кам'яного матеріалу над туфами відклади переважно складені галечниковими шарами з включенням пірокластичного матеріалу і його суцільними смугами. На деяких ділянках піщано-галечникові шари перекриваються сучасним ґрунтом з ознаками лісового буроземоутворення.

Нижче по схилу під шаром галечників з піском на стику з нижчележачим над туфовим кам'яним матеріалом нами описаний чітко виражений червоноколірний ґрунт, з диференційованим профілем, значно озалізнений і омангований, що формувався у кліматі вологих субтропіків. За вказаними ознаками ґрунт попередньо можна визначити як нижньопліоценовий іванівський (?) (стратиграфічна схема Веклича та ін., 1993), але це ще потребує підтвердження у співставленні з іншими розрізами пліоцену Закарпаття. Ґрунт залягає на значній висоті, добре сформований.

В зачистках №1, 3, 5, 6, 7, 8 і шурфі 1 описані піщано-галечникові і пірокластичні відклади на схилах різної крутизни й висотного положення, які використовувалися давньою людиною як сировина для виготовлення знарядь праці. У пірокластичних відкладах, особливо на рівні біля основних розкопок з артефактами вище продуктивних площадок, в пухких піщано-супіщаних відкладах з обкатаними валунами і, уламками кам'яного матеріалу зустрічалися «кам'яні бомби», іноді до 50 см і більше в діаметрі, що явно визначалися як продукти викидів вулканів. По периферії часто вони були опаленими і з корками залізного більш вивіреного матеріалу.

Далі із 8 розчисток і 1 шурфу детальніше запинимося на палеопедологічному описі найважливіших геологічних феноменів. А саме короткому морфологічному описі зачистки №2 з найдавнішим ґрунтом і відкладів в зачистці №4, де знайдена основна маса артефактів.

Зачистка №2 розташовувалася на відстані 15-20м в 10-15м на північ від площадки, де був зібраний поверхневий матеріал місцезнаходження Великий Шолес. Вони знаходилися на схилі 45° в невеличкому підліску з берези, осики, буку. В трьох стінках на місці ями антропогенного походження саме й був морфологічно описаний імовірно за все нижньопліоценовий іванківський ґрунт

– найбільш яскравий і давній за віком із описаних тут ґрунтів. В зачистці простежені такі шари і ґрунти (рис. 5).

Голоценовий горизонт – 0,0-0,4 м – бурий лісовий ґрунт, що сформувався на піщано-галечниковому матеріалі.

Іванківський (?) горизонт (iv) – 0,4-1,8м – простежено два червоно-бурі за кольором ґрунти оптимуму iv_{b2} і iv_{b1} . Верхній ґрунт iv_{b2} (0,4 – 1,0м) – з генетичними горизонтами Нр (пер.), Ihgl, Pigl. Нижній ґрунт iv_{b1} (1,0-1,8м) диференційований, з трьома генетичними горизонтами.

В мікробудові для обох ґрунтів характерні глиниста плазма, значна ступінь озалізненості і омангованості матеріалу і велика кількість натеків коломорфних глин (їх більше в нижньому ґрунті) червоного кольору, лускуватих, що може свідчити про розвиток процесів опідзолювання і лесиважу в умовах теплового, навіть жаркого вологого субтропічного клімату з розвинутими процесами вивітрювання.

Зачистка 4 (квадрат ІД) є однією з основних, розміщена на південний схід від зачистки №3, саме тут відкриті основні знахідки артефактів. Зверху простежені подібні до терасових майданчики шириною до 4м, на яких в основному і працювали археологи. По водотоку були знайдені артефакти. В цьому місці водотік робить різкий поворот на південь в бік урвища урочища Гукало. На 4м нижче під водотоком зустрічається багато обкатаних до 20см в діаметрі валунів і гальки. По днищу водотоку простежено легкосуглинкові породи.

Описана невелика траншея розміром 30см на 1м і саме в ній знайдені артефакти що можуть бути пов'язані з певним стратиграфічним положенням. Зверху до низу розріз такий (Рис.6).

I – 0,0 – 0,10м – світло-палевий, пухкий, розсипчастий, легкосуглинковий матеріал. В нижче розташованому червонувато-бурому більш глинистому матеріалі знайдено артефакти типу відбійника (в 7см від поверхні).

Для мікробудови (Рис.7) матеріалу із шару I характерне переважання гумусово-глинистої плазми, в якій відокремлюються гумусово-глинисті натіки невеликого розміру. Характерна пилувато-плазмова мікробудова і значна кількість ознак переміщень і скупчень темно-сірого гумусу і органо-глинистої речовини, які виокремлюються в округлі нодульні утворення. Зустрічаються багато органо-залізисто-манганових скупчень (нодулів) розміром (0,1, 0,15, 0,2, 0,4 і 0,6мм) і дрібних залізисто-манганових мікроорштейнів і скупчень. Серед зерен мінерального скелету переважають дрібні, хоча є і крупні зерна (3) польового шпату і кварцу (0,5, 0,6 і 1,0мм) видно одне крупне уламкове скелетне утворення діаметром 0,6 на 0,8мм.

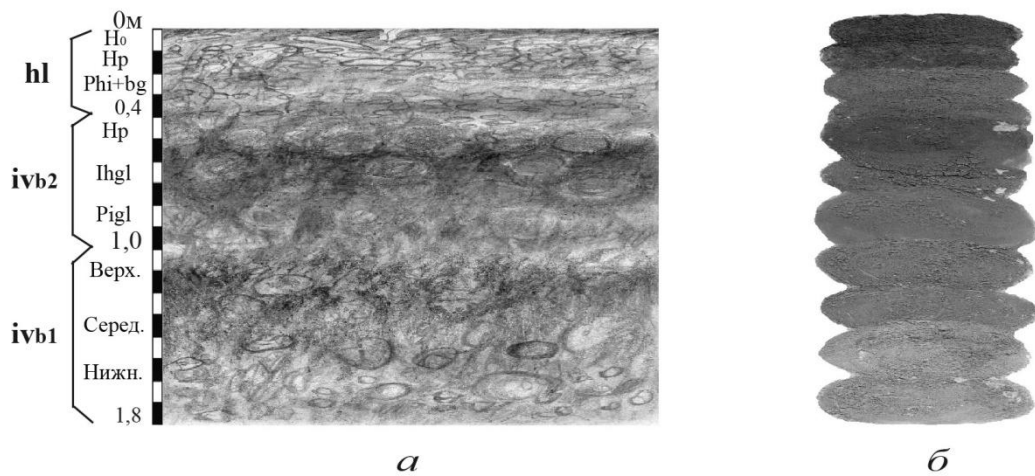
II – 0,10 – 0,20м – проміжний шар з артефактами.

III – 0,20 – 0,30м – світло-бурий суглинковий матеріал, до низу стає темнішим, включає туфові уламки.

Під мікроскопом матеріал із шарів II і III характеризується пилувато-плазмовою і плазмовою мікробудовою (Рис.7). Переважають гумусово-глинисті і глинисті натіки, а також спостерігаються сліди переміщення і скупчення плазми. Багато дрібних (0,1мм) мікроорштейнів і залізистих мінералів, наявне одне залізисто-манганове утворення у вигляді дифузійного кільця (0,35мм), друге прослідковується як концентрація залізистої речовини. Серед трьох скелетних

I

II

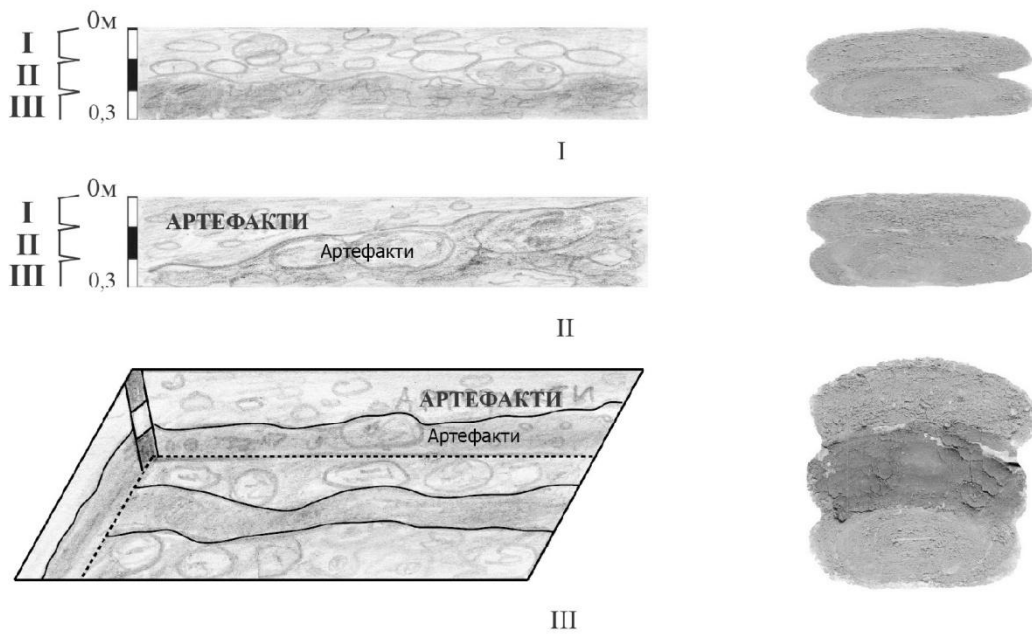
Рис.5. Місцезнаходження Великий Шолес. Зачистка №2: I – вид з півдня (фото); II – польова зарисовка (а) і примазки природного матеріалу (б)

утворень одне з них трикутної форми розміром 0,9мм і видно кілька зерен польового шпату (0,2-0,3мм).

Стратиграфічне положення артефактів не повністю з'ясоване і потребує додаткових досліджень. Безсумнівно, що рівна площадка яка перекриває більш глинистий матеріал – це фрагмент давньої тераси, цоколем якої слугують давніші палеогенові, міоценові в тому числі вулканічні породи. Це своєрідна терасова

а

б

Рис.6. Місцезнаходження Великий Шолес. Зачистка №4 (квадрат 1D): а – вид з північного заходу (фото); б – польові зарисовки і примазки природного матеріалу (I, II, III)

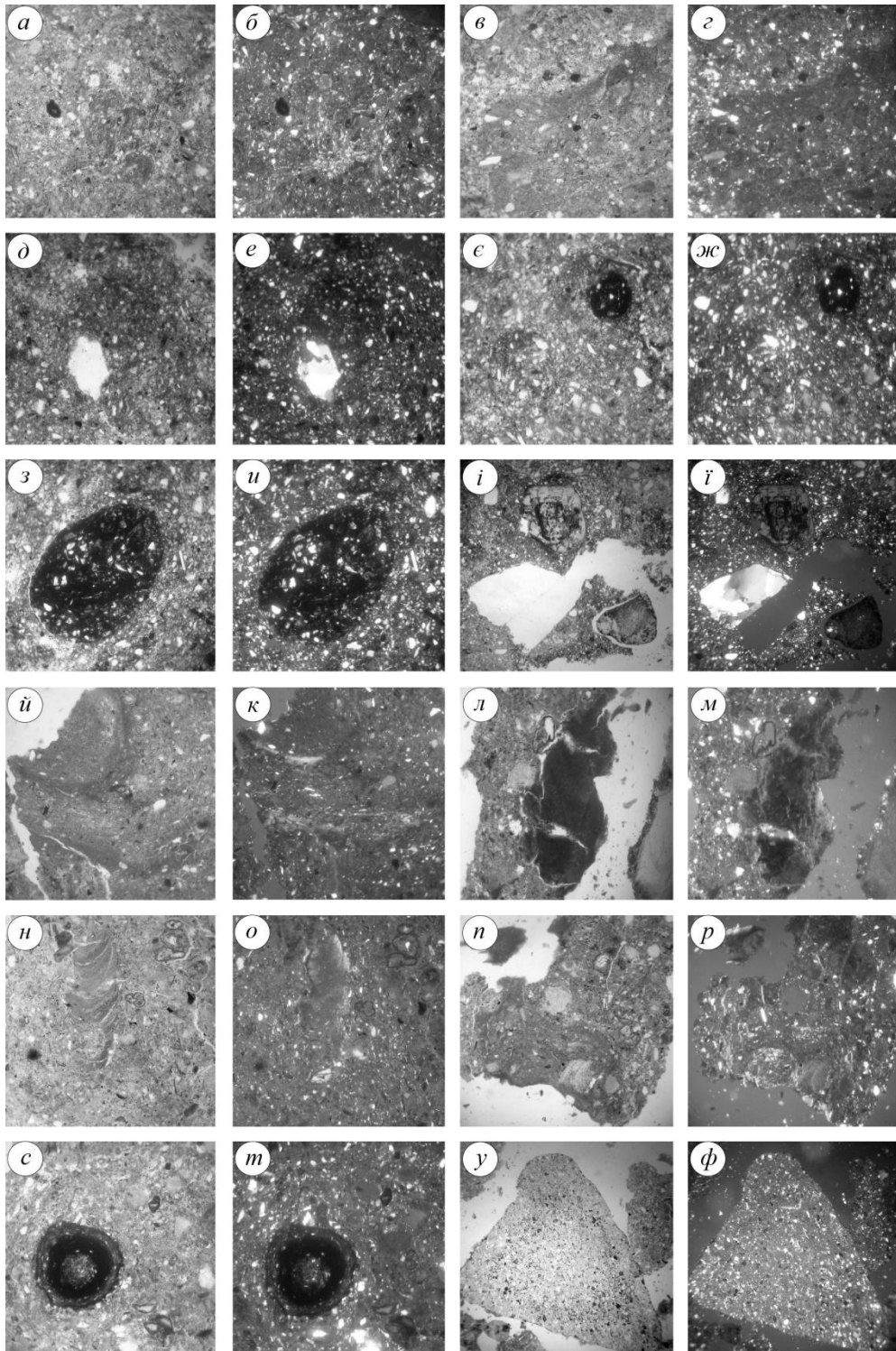

Рис.7. Місцезнаходження Великий Шолес. Мікробудова відкладів із культурного шару (зачистка №4, квадрат 1D):

I: *a, б* – гумусово-глиниста плазма і відокремлені гумусово-глинисті натеки; *в, г* – скупчення гумусу, дрібні залізисто-манганові мікроорштштейни; *д, е* – скупчення органо-глинистого матеріалу; *є, ж* – округлий нодуль органо-глинистої речовини і залізисто-мангановий мікроорштштейн; *з, и* – крупне нодульне утворення залізисто-манганово-глинистої речовини; *і, ї* – крупні зерна кварцу і польового шпату;

II: *й, к* – гумусово-глинисті і глинисті кутани; *л, м* – гумусово-глинисті натеки; *н, о* – глинисті і гумусово-глинисті кутани; *п, р* – відокремлені глинисті натеки; *с, т* – залізисто-манганове дифузійне кільце; *у, ф* – зерно скелету; (*а, в, д, є, з, і, й, л, н, п, с, у* – нік. †; *б, г, е, ж, и, ї, к, м, о, р, т, ф* – нік. +; *а-т* – зб. 100; *у, ф* – зб. 40)

«вкладка» у давніші породи, седименти якої значно молодші, ніж матеріал цоколя. Послідовність шарів саме на продуктивній площі прослідковується важко.

До археологічної колекції місцезнаходження Великий Шолес відносяться артефакти з: гальки і валунів; ріолітів та туфів і окремо знахідки із зачистки №4 (квадрат 1D)

Артефакти з гальки та валунів були зібрані з поверхні. Загальна площа збору підйомного матеріалу склала 20x24м². До колекції гальково-валунного матеріалу зібраного з денної поверхні увійшло 147 предметів з яких: нуклеподібні уламки – 28, нуклеуси – 26, відщепи – 8, галька зі слідами обробки – 22, знаряддя праці – 61, ковалда – 2.

Серед нуклеусів переважають біполярні (23): поздовжні – 17, поперечні – 3; діагональні – 2; зламани – 1. До нуклеусів увійшли: безсистемний – 1; невизначені – 2. Середні розміри біполярних нуклеусів 77,6x53,2x31,8мм. Середня вага – 198,2 г.

До нуклеподібних було віднесено 28 предметів більшість з яких є уламками з слідами первинної обробки. Середні розміри всіх нуклеподібних 73,5x53,8x31,1мм. Середня вага – 178,8 г.

В колекцію гальково-валунного матеріалу з поверхні увійшло 8 відщепів серед яких: з слідами використання – 3; з біполярних нуклеусів – 1; первинні – 3; безсистемні – 1. Середні розміри відщепів – 55,3x47x15,7мм. Середня вага – 52г.

Окрему позицію займають гальки з слідами обробки – 22. Більшість цих гальок могли використовуватися в якості нуклеусів, відбійників і знарядь праці. На цих предметах присутні негативи знять, забитості, затертості, різні борозни та заглиблення (ямки). На даному етапі дослідження вони виділені в окрему групу.

Серед знарядь праці переважають відбійники (51): активні – 39; пасивні – 12. До активних відбійників увійшли гальки з певною концентрацією слідів забитостей (злущування), подряпин, як правило на реберчастому боці овальною або округлою гальки. Середні розміри активних відбійників – 59,6x45,2x30,9мм, пасивних – 64x50,1x28,5мм. Середня вага активних відбійників – 140,8г, а пасивних – 141,1г. До пасивних відбійників увійшли гальки, на яких переважають сліди та забитості у вигляді заглиблень на підгоризонтальній (площинній) поверхні. Дуже часто, такі предмети з одного боку площинні. В результаті їх використання як маленької ковалда, крайова частина цих предметів зламана і має тріщину вату поверхню із заломами.

Окрім відбійників до колекції знарядь праці гальково-валунного матеріалу увійшло 10 предметів: чопери – 6, знаряддя з шипом – 1, клювоподібні – 2, скреблоподібне – 1. До чоперів увійшли однобічні (6) та двобічні форми (1). До однобічних чоперів увійшли: дистальний – 2; латеральний (поперековий) – 2; вістрійний – 1. Серед двобічних було виділено один долотоподібний.

Археологічна колекція з зачистки №4 квадрату 1D пункту 1 місцезнаходження Великий Шолес. В квадраті 1D було зафіксовано 97 предметів (Рис.8). До природної гальки було віднесено – 30, і до артефактів – 67.

Більшість артефактів було виготовлено з кварцевої та кварцитової гальки та валунчиків. Тільки одна знахідка була з ріоліту – обкатаний уламок ріоліту з слідами обробки (рубки?).

До відходів виробництва (46) були віднесені: нуклеподібні уламки – 12, нуклеуси – 15, галька зі слідами обробки – 16, відщепи – 2, уламок ріоліту зі слідами обробки – 1.

Знаряддя праці (21) представлені: відбійниками – 19 (активні – 10, пасивні – 9), знаряддя – 2. До знарядь праці було віднесено один чопер вістрійний. Інше знаряддя було виготовлено на кварцитовому відщепі. На латеральних частинах помітні сліди зламів, а на окремих ділянках сліди використання.

Середні розміри артефактів із зачистки №4 – 70,7x52,3x24,3мм. Середня вага 167,5г. Середні розміри природної гальки 55,4x40,2x24,3мм. Середня вага 102г.

Артефакти з ріолітів та туфів (32). Більшість виробів з ріоліту було зібрано з поверхні. Відходи виробництва (12) представлені: нуклеусами – 2, відщепами – 4, відщепами зі слідами використання – 5; багатогранником – 1.

До нуклеусів було віднесено: поздовжній – 1; радіальний – 1. В колекцію увійшли безсистемні відщепи (4) та відщепи зі слідами використання (5). Серед знарядь праці (20) переважають чопери (5): однобічні – 4; двобічні – 1. Серед однобічних виділяються: дистальний – 1; латеральний 2; нуклеподібний – 1. До колекції знарядь праці з ріоліту також увійшли: нуклеподібні – 3; знаряддя з шипом – 3; скребла – 2; скребачки – 2; зубчасто-виямчасті – 2; проколка – 1; дископодібне – 1; пікоподібне – 1. Середні розміри знарядь праці з ріоліту – 71,6x68,3x34,4мм. Середня вага – 303,3г.

Висновки. В результаті палеогеографічних та археологічних досліджень відкладів верхнього кайнозою в районі села Великий Раковець (Великораковецький туфовий кар'єр) було поставлено 8 зачисток і один шурф. Здійснена поквдратна розмітка місцезнаходження Великий Шолес та топографічна прив'язка всіх археологічних об'єктів.

Зроблено морфологічний опис піщано-галечникових (зачистка №2, 3, 7, 8), пірокластичних і туфогенних (зачистка №1, 3, 5, 6, шурф №1), червоно-бурих відкладів (зачистка №2, 4) і сучасних ґрунтів (зачистка №2, 8). Проведений мікроморфологічний аналіз шліфів із червоно-бурих ґрунтів і відкладів (зачистки №2, 4). На місці збору матеріалу були проведені магнітні дослідження геологічних нашарувань, а також петрографічні дослідження гальково-валунного та туфового матеріалу.

Загальна площа збору підйомного матеріалу склала 20-24м². На місцезнаходженні Великий Шолес було зібрано 276 предмети (включаючи матеріали із зачистки №4) з яких: природня галька – 30, нуклеподібні уламки – 40, нуклеуси – 43, відщепи – 11, відщепи зі слідами використання – 9, галька зі

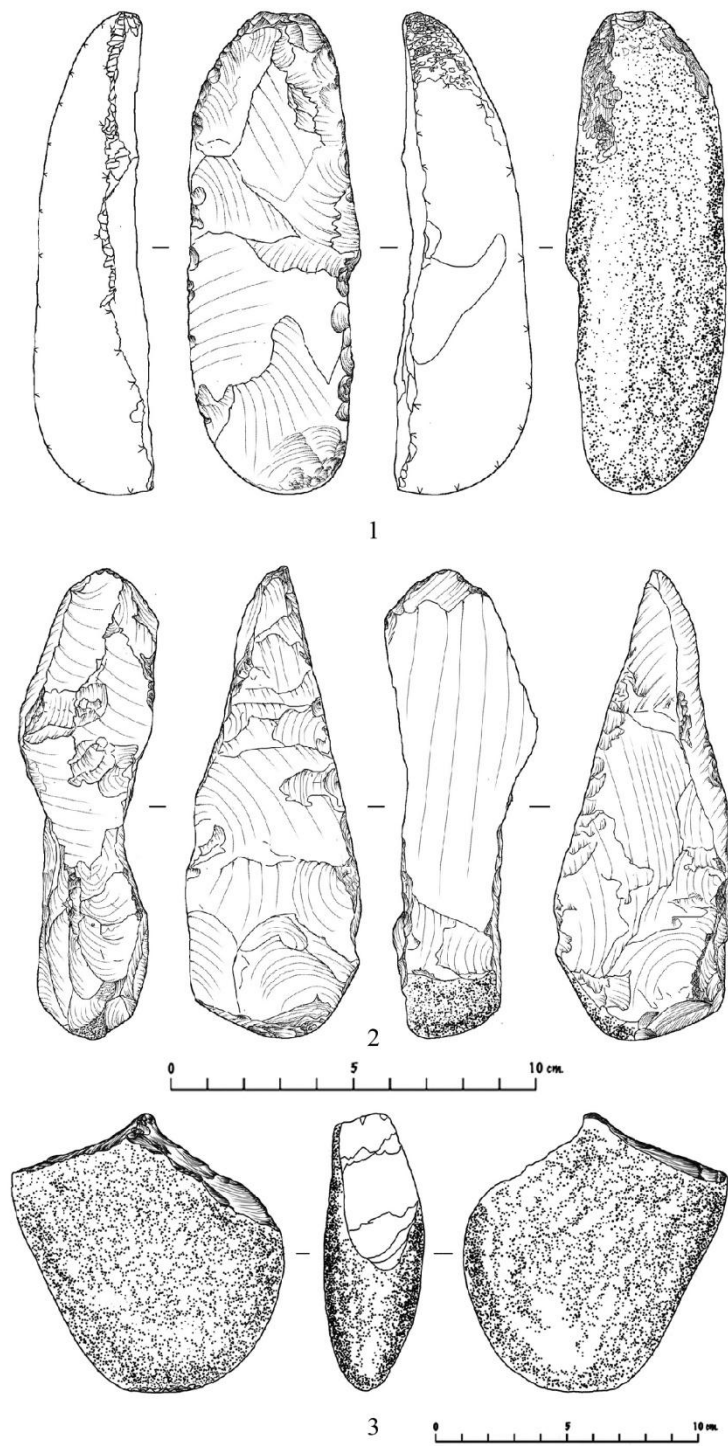

Рис.8. Місцезнаходження Великий Шолес. Пункт 1. Зачистка №4 (квадрат 1D): біполярні нуклеуси (1, 2) – кварцит; чопер (3) – кварцевий пісковик

слідами обробки – 39; відбійники – 70, чопери – 12, багатогранник – 1, нуклеподібні знаряддя – 3, знаряддя з шипом – 4, кльовоподібні – 2, скребла на відщепі – 1, скребла нуклеподібні – 2, скребачка на відщепі – 1, скребачка 35 нуклеподібна – 1, дископодібне – 1, зубчасто-виямчасті – 2, пікоподібне 1, проколка – 1, ковадла – 2.

На даному етапі дослідження, враховуючи техніко-типологічні характеристики, ступінь збереженості та умови залягання зібраного матеріалу, археологічну колекцію місцезнаходження Великий Шолес можливо віднести до нижньопалеолітичних кам'яних індустрій.

З метою з'ясування більш детальної стратиграфічної послідовності і умов накопичення та захоронення археологічного матеріалу місцезнаходження Великий Шолес важливе значення будуть мати подальші палеогеографічні і археологічні дослідження. Особливого значення набувають комплексні дослідження цього місцезнаходження із залученням геологів, геоморфологів, палеонтологів, палінологів, геофізиків та інших спеціалістів суміжних галузей. Важливим питанням залишається з'ясування віку і походження піщано-галькового і пірокластично-туфогенного матеріалу із якого давню людина робила собі знаряддя праці. На даному етапі досліджень залишається не зовсім з'ясованим і чітко аргументованим питання віку червоно-бурих відкладів у яких залягають ці артефакти. Вирішення цих першочергових завдань потребує в першу чергу пошук і дослідження нових розрізів та їх кореляція із вже відомими, а також відбір зразків порід і відкладів на різні види аналізів (петрографічний, палеомагнітний, палеонтологічний, палінологічний, мікроморфологічний, абсолютного датування та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кармазиненко С.П. Мікроморфологічні дослідження викопних і сучасних ґрунтів України. – К.: Наук. думка. – 2010. – 120с.
2. Кармазиненко С.П. Микроморфологические особенности плейстоценовых отложений палеолитической стоянки Малый Раковец IV на Закарпатье // Материалы VIII всероссийского совещания по изучению четвертичного периода: «Фундаментальные проблемы квартера, итоги изучения и основные направления дальнейших исследований». Сборник статей. – Ростов н/Д: Издательство ЮНЦ РАН, 2013. – С.272-274.
3. Матвіїшина Ж.Н. Микроморфология плейстоценовых почв Украины – К.: Наук. думка, 1982. – 144с.
4. Матвіїшина Ж.М., Рижов С.М., Кармазиненко С.П., Задвернюк Г.П. Результати педологічних і археологічних досліджень палеолітичної стоянки Малий Раковець IV на Закарпатті // Матеріали XVII українсько-польського семінару «Гляціал і перигляціал Українського Передкарпаття». – Львів – 2011. – С.240-263.
5. Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П., Рижов С.М. Еволюція природних обстановок плейстоцену і умови проживання давньої людини на прикладі розрізу Малий Раковець IV // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Вип.616. - С.29-34.

6. *Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П.* Природні умови проживання давньої людини у палеоліті // *Леси і палеоліт Поділля: тези доповідей XIX українсько-польського семінару.* – Львів, 2015. – С.48-49.
7. *Матвіїшина Ж., Кармазиненко С.* Палеогеографія палеолітичних місцезнаходжень в районі хребта Великий Шолес в Закарпатті / *Археология и геология Украины в региональном контексте. Под редакцией Масайоши Ямады и Сергея Рыжова.* – Мейджи университет, Токио, Япония, 2015. – С.91-159 // *Matviyishyna Zh., Karmazinenko S.* The paleogeography of the Palaeolithic site at the Velykyj Sholes ridge area, Transcarpathia. Edited by Masayoshi Yamada and Sergii Ryzhov. – Meiji University, Tokyo, Japan, 2015. – P.91-159.
8. *Матвіїшина Ж., Кармазиненко С.* Палеогеографія палеолітичних місцезнаходжень в районі хребта Великий Шолес в Закарпатті // *Міжнародна наукова конференція «Людина та ландшафт: географічний підхід в первісній археології»: Тези доповідей.* – К., 2016. (Бібліотека *Vita Antiqua*). – С.33-34.
9. *Методика палеопедологических исследований / [М.Ф. Веклич, Ж.Н. Матвишина, В.В. Медведев и др.].* – К.: Наук. думка, 1979. – 176с.
10. *Просторово-часова кореляція палеогеографічних умов четвертинного періоду на території України / [Матвіїшина Ж.М., Герасименко Н.П., Передерій В.І., Брагін А.М., Івченко А.С., Кармазиненко С.П., Нагірний В.М., Пархоменко О.Г.]* – К.: Наук. думка. – 2010. – 191с.
11. *Рижов С.М.* Мустьєрська обсидіанова стоянка М. Раковець IV на Закарпатті // *Археологія.* – №4. – 1998. – С.91-107.
12. *Рижов С.М.* Стоянка Малий Раковець IV на Закарпатті. In: *Варіабельність середнього палеоліту України.* – К.: Шлях, 2003. – С.191-206.
13. *Рыжов С.Н.* Некоторые аспекты обработки камня на мустьерской стоянке М. Раковец IV в Закарпатты // *Vita Antiqua.* – 1999. – №1 – С.3-17.
14. *Рыжов С.Н., Матвишина Ж.Н., Пудовкина А.С., Левчук П.А.* Стратиграфические и планиграфические исследования палеолитической стоянки Малий Раковец IV на Закарпатты. *Vita Antiqua*, 2009. – С.60–72.
15. *Рыжов С., Кармазиненко С.* Великий Шолес: новое местонахождение нижнего палеолита в Закарпатты (Украина) (предварительные результаты) / *Археология и геология Украины в региональном контексте. Под редакцией Масайоши Ямады и Сергея Рыжова.* – Мейджи университет, Токио, Япония, 2015. – С.65-84 // *Ryzhov S., Karmazinenko S.* Velykyj Sholes: preliminary results on a new site of the Lower Palaeolithic in Transcarpathia, Ukraine. Edited by Masayoshi Yamada and Sergii Ryzhov. – Meiji University, Tokyo, Japan, 2015. – P.65-84.
16. *Рыжов С., Матвишина Ж., Кармазиненко С.* Новые археологические и палеогеографические исследования нижнего плейстоцена в Закарпатты / *Археология и геология Украины в региональном контексте. Под редакцией Масайоши Ямады и Сергея Рыжова.* – Мейджи университет, Токио, Япония, 2015. – С.43-64 // *Ryzhov S., Matviyishyna Zh., Karmazinenko S.* New archaeological and palaeogeographic investigations on the Lower Pleistocene period in Transcarpathia. Edited by Masayoshi Yamada and Sergii Ryzhov. – Meiji University, Tokyo, Japan, 2015. – P.43-64.

17. Степанчук В.М., Матвіїшина Ж.М., Рижов С.М., Кармазиненко С.П. Давня людина: палеогеографія та археологія. – К.: Наук. думка. – 2013. – 208с.
18. Стратиграфическая схема четвертичных отложений Украины. Объяснительная записка / [М.Ф. Веклич, Н.А. Сиренко, С.И. Турло, Ж.Н. Матвишина и др.]. – К.: Госкомгеологии Украины, 1993. – 40с. + 4 табл.
19. Ryzhov S. The Palaeolithic Site of Malyj Rakovets IV in Transcarpathia of Ukraine. International Joint Research Project, report 2013 // Archaeological and Geological Research in Ukraine. – Center for Obsidian and lithic studies, Meiji University, 2014. – P.19-25.

**VELYKYJ SHOLES – NEW LOCALITY OF LOWER PALEOLITHIC IN
TRANSCARPATHIA (RESULTS OF PALEOPEDOLOGICAL AND
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH)**

Zh. Matviyishyna¹, S. Ryzhov², S. Karmazinenko¹

¹*Institute of Geography of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv*

²*Taras Shevchenko National University of Kyiv*

The article contains the results of paleogeographical and archaeological research of the new lower paleolithic locality Velykyj Sholes in Transcarpathia. As a result of previous works were found Cenozoic lithological strata and alluvial accumulation with traces of ancient man. The remains of the ancient inhabitants of the Carpathian presented in a variety of heavy duty chopping tools and other artefacts on the pebbles and volcanic glass (rhyolite). Typological characteristics of this artifacts indicate to quite old age of these finds.

Key words: lower paleolithic, paleopedological research, archaeological research, Velykyj Sholes.